

SEKRETARIAT
Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej
i Gospodarki Przestrzennej
Wpłynęło dnia 10.01.2022 r.
L.dz. 9/2022
Podpis Szatucha

Lublin, 10.01.2022 r.

dr hab. Viktoriya Pantyley

Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Recenzja pracy doktorskiej mgr Artura Malczewskiego pt. „Specyfika rozprzestrzenienia narkomanii w postkomunistycznych krajach będących członkami Unii Europejskiej”

Rozprawa doktorska Pana mgr Artura Malczewskiego zatytułowana „Specyfika rozprzestrzenienia narkomanii w postkomunistycznych krajach będących członkami Unii Europejskiej” została przygotowana na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem dr hab. Tomasza Michalskiego, prof. UG oraz promotorki pomocniczej dr Natalii Sypion-Dutkowskiej. Maszynopis rozprawy doktorskiej liczy 209 stron. Praca jest napisana w języku polskim i ma klasyczną konstrukcję, na którą składa się stosunkowo mało obszerna część teoretyczno-metodologiczna (rozdział 1 pracy), a także dość rozbudowana część empiryczno-analityczna (rozdziały 2–7), wraz z podsumowaniem, spisem literatury, materiałów źródłowych i załącznikiem, zawierającym wzór i wykaz wywiadów oraz ankiet z ekspertami zajmującymi się problematyką narkomanii w wytypowanych do analizy krajach.

Wybór tematu, sformułowanie celu pracy i pytań badawczych. Praca podejmuje bardzo ważne zagadnienia, dotyczące skali oraz przestrzennego zróżnicowania używania narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych, przestępczości narkotykowej, a także prawodawstwa w tym zakresie wraz z problemami związanymi z używaniem narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych. Obiektem badań jest 11 postkomunistycznych krajów należących do UE: Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Słowenia, Słowenia, Węgry, Rumunia. Problematyka podjęta w pracy jest aktualnym przedmiotem badań specjalistów z

wielu dziedzin, włączając szeroko pojętą geografę społeczną, w tym geografę medyczną i geografę przestępczości, socjologię, zdrowie publiczne, prawo itd.

W pracy sformułowano jeden cel główny, jakim jest budowa modelu opisowego zróżnicowania przestrzennego narkomanii w postkomunistycznych krajach Unii Europejskiej, a także trzy cele poboczne o charakterze poznawczym, dotyczące wykrycia prawidłowości w przestrzennym zróżnicowaniu spożycia narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych oraz zdrowotnych następstw związanym z używkami. Z punktu widzenia badanej problematyki bardzo ważnymi są dwa kolejne postawione przez Autora cele poboczne o charakterze metodycznym. Cele te mają charakter pytań badawczych i dotyczą kwestii dostępności i jakości danych statystycznych dotyczących zjawiska narkomanii w badanych krajach oraz możliwości wiarygodnej analizy porównawczej w tym zakresie pomiędzy krajami będącymi przedmiotem analizy. Wyżej wspomnianym celom i pytaniom badawczym podporządkowany jest tok wywodów w rozdziałach 2–7 rozprawy doktorskiej.

Oprócz głównego celu i pięciu celów pobocznych Doktorant sformułował trzy hipotezy badawcze, które zostały zweryfikowane w oparciu o odpowiednie dane statystyczne oraz o materiały badań własnych. Hipoteza pierwsza zakłada, iż ogólne zróżnicowanie zagrożenia/rozprzestrzenia narkomanii i narkotyków na analizowanym obszarze jest niewielkie. Zdaniem recenzentki hipoteza została sformułowana zbyt ogólnie, bez konkretyzacji parametrów zagrożeń/rozprzestrzenia narkomanii. Bardziej interesującym byłoby dokonanie szczegółowych, pogłębionych analiz w kierunku porównania sytuacji w badanych przez Doktoranta 11 postkomunistycznych krajach UE z pozostałymi krajami Unii Europejskiej, a także postkomunistycznymi krajami sąsiadującymi, niebędącymi członkami UE, chociaż dokonanie takiego porównania mogłoby być utrudnione w związku z dostępnością i wiarygodnością danych statystycznych dotyczących narkomanii w postkomunistycznych krajach niebędących członkami UE. W świetle hipotezy drugiej, postawionej przez Autora rozprawy doktorskiej, sytuacja społeczno-ekonomiczna państw nie jest grupą czynników różnicujących skalę i rodzaj problemu narkotyków i narkomanii. Wydaje się, że tutaj warto byłoby dokonać bardziej pogłębionej analizy w kierunku odnalezienia czynników wywierających istotny statystycznie dostateczny wpływ na badane zjawisko narkomanii, w świetle analizy związków korelacyjnych pomiędzy zmiennymi zależnymi (opisującymi zjawisko narkomanii i jej następstwa) i zmiennymi niezależnymi (takimi jak sytuacja polityczno-instytucjonalna, globalizacja, czynniki społeczno-kulturowe itd.).

W świetle hipotezy trzeciej problem nowych substancji psychoaktywnych dotyczy przede wszystkim krajów charakteryzujących się represyjną polityką narkotykową. Moim zdaniem wyżej wskazana hipoteza nieco zaburza związki przyczynowo skutkowe pomiędzy represyjną polityką krajów a rozprzestrzenianiem się nowych substancji psychoaktywnych. Wydaje się, że rozpowszechnienie tego typu substancji odbywa się dzięki kształtowaniu się nowych kanałów zbytu, specyficznym potrzebom konsumentów, możliwościom legalnego dostarczenia tych substancji do badanych krajów, a także obecności zorganizowanych grup przestępczych na terenie krajów zajmujących się zbytem nowych substancji psychoaktywnych.

Ocena konstrukcji pracy, realizacji celu pracy i odpowiedzi na pytania badawcze.

Praca składa się ze wstępu, zawierającego aspekty teoretyczno-metodologiczne badań, 6 rozdziałów empiryczno-aplikacyjnych, ogólnego podsumowania oraz bibliografii (342 wykorzystane źródła). Lista bibliografii zawiera polskojęzyczną i anglojęzyczną literaturę z zakresu nauk społecznych, dotyczącą głównie zjawiska narkomanii, jej form i następstw, a także liczne raporty statystyczno-analityczne z poszczególnych krajów, będących obiektem analizy. Oprócz tego, znalazła się tam lista wywiadów standaryzowanych przeprowadzonych przez Doktoranta w trakcie realizowania zadań pracy. Dla ułatwienia percepcji można byłoby podzielić wykorzystane źródła na trzy odrębne części: (1) opracowania o charakterze monografii i artykułów naukowych, (2) opracowania o charakterze analityczno-statystycznym, (3) lista przeprowadzonych wywiadów standaryzowanych z ekspertami w analizowanych krajach. Oprócz tego praca zawiera załącznik, w którym znajdują się pytania do wywiadów standaryzowanych z ekspertami z zakresu narkomanii w badanych krajach, wykaz 11 przeprowadzonych wywiadów, a także pytania z ankiety dotyczącej prawa narkotykowego oraz problemu pojawienia się nowych substancji psychoaktywnych, wraz z wynikami badania ankietowego ekspertów. Pytania do ankiety z ekspertami nie posiadają jednak typowej konstrukcji kwestionariusza ankiety, co utrudnia percepcję uzyskanych wyników badań.

Maszynopis rozprawy doktorskiej liczy 207 stron tekstu. Kolejność rozdziałów i układ treści w poszczególnych rozdziałach są logiczne i tworzą spójną całość. Wartością dodaną pracy jest to, że każdy rozdział zawiera syntezę uzyskanych wyników i podsumowanie. Pod względem technicznym praca posiada jednak pewne uchybienia natury ortograficznej i/ oraz stylistycznej (na przykład na str. 72, 97–100, 127–128, 130–131, 135, 170, 176).

Praca rozpoczyna się od streszczenia w językach polskim i angielskim, po którym znajduje się *Wstęp*, zatytułowany jako rozdział 1 pracy. W rozdziale tym zostały zawarte główny i szczegółowe cele pracy, hipotezy badawcze oraz zakres opracowania. Cel główny wraz z celami szczegółowymi o charakterze aplikacyjnym i metodycznym zostały zrealizowane w kolejnych rozdziałach pracy (rozdziały 2–7), w tychże rozdziałach dokonano weryfikacji postawionych hipotez badawczych. Za podstawy teoretyczne badań Autor rozprawy doktorskiej uznał koncepcję Franka O. Mora, która pozwoliła na ujęcie problematyki narkomanii z perspektywy geograficznej, a także teorię Immanuela Wallerstaina dotyczącą systemu światowego z perspektywy historyczno-geograficznej. Jednak w następnych rozdziałach pracy zabrakło szerszego odniesienia prezentowanych wyników badań do wyżej wspomnianego podłoża teoretycznego, zwłaszcza w ujęciu historyczno-dynamicznym. W mojej ocenie podstawy teoretyczne badań mogłyby być poszerzone o inne teorie z zakresu rozwoju regionalnego (przykładowo takie jak model rdzenia i peryferii Friedmanna w odniesieniu do grupy krajów tzw. starej UE, postkomunistycznych krajów będących w UE i postkomunistycznych krajów nienależących do UE; teoria dyfuzji innowacji; teoria kapitału ludzkiego i społecznego; prawo Engla w odniesieniu do wydatków ludności na dobra niższego i wyższego rzędu), co znacznie wzbogaciłoby prezentowane treści i ułatwiło interpretację uzyskanych wyników. Druga część rozdziału pierwszego została poświęcona dogłębnej analizie podstawowych grup narkotyków oraz najczęściej występujących w tych grupach nielegalnych substancji psychoaktywnych (ta część pracy mogłaby ulec skróceniu). Ponadto w rozdziale pierwszym rozprawy zostały opisane źródła danych, metody analizy oraz różne grupy wskaźników statystycznych służących do analizy problematyki narkomanii w badanych krajach. Jest to bardzo ważna część rozprawy doktorskiej, pozwalająca na osiągnięcie celów pobocznych pracy o charakterze metodycznym. Dobór źródeł danych służących do osiągnięcia celów pracy oraz weryfikacji hipotez badawczych, a także metod analizy (opis, podstawowe metody statystyczne oraz wywiady standaryzowane z krajowymi kierownikami Krajowych Centrów Monitorowania Narkotyków i Narkomanii) oceniam jako właściwy. Niemożność zastosowania zaawansowanych metod statystycznych wynikała z przyczyn obiektywnych: małej liczebności obiektów (11 krajów) oraz niekompletności zebranych danych statystycznych dotyczących zjawiska narkomanii w badanych krajach.

W rozdziale drugim mgr Artur Malczewski dokonał próby określenia wpływu sytuacji społeczno-ekonomicznej na badane zjawisko narkomanii w analizowanych postkomunistycznych krajach będących członkami UE. W opinii recenzentki w tym rozdziale

zabrakło szerszego ujęcia badanej problematyki poprzez pryzmat czynników natury ponadkrajowej, globalnej (wśród których najważniejszymi wydają się być czynniki globalizacyjne, polityczno-instytucjonalne, modernizacji społecznej), a także czynników średniookresowych systemowych z perspektywy historycznej (transformacja gospodarki mająca miejsce w latach 90. ubiegłego stulecia, która przebiegała w badanych krajach w sposób odmienny, co przekładało się na różne konsekwencje w ich życiu społeczno-kulturowym i gospodarczym). Autor jedynie wspominał o części wyżej wymienionych procesów i zjawisk na str. 45–46 rozprawy doktorskiej, bez przeprowadzenia głębszej analizy w kontekście historyczno-geograficznym. W celu zbadania związków korelacyjnych pomiędzy czynnikami natury społeczno-ekonomicznej a rozprzestrzenianiem się narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych, przestępczością narkotykową oraz następstwami zdrowotnymi używania narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych wykorzystano szereg zmiennych zależnych i niezależnych, wytypowanych dla bazowego okresu analizy – roku 2017. Wśród zmiennych niezależnych Autor pracy wykorzystał następujące indeksy syntetyczne: Indeks Wolności Prasy, Indeks Percepcji Korupcji, Indeks Percepcji Dobrobytu, Indeks Rozwoju Społecznego, a także 2 zmienne cząstkowe natury demograficznej: mediana wieku i odsetek w badanych krajach ludności w wieku 15–39 lat (czy te zmienne nie są w stopniu znacznym skorelowane między sobą?). Interesującym byłoby uwzględnienie w analizie miernika syntetycznego, określającego poziom zglobalizowania badanych krajów (KFO Index of Globalisation, opracowany przez KOF Instytut Ekonomii w Szwajcarii). Rozdział 2 zawiera szereg kartogramów (2.1–2.6) obrazujących przestrzenne zróżnicowanie syntetycznych i cząstkowych zmiennych mających potencjalny wpływ na badane zjawisko narkomanii w analizowanych krajach. Autor miał trudne zadanie przedstawienia informacji dla jedynie 11 obiektów. Tak mały zbiór zawsze będzie powodował problemy przy doborze granic przedziałów klasowych. Zastosowanie tu zasady największych przerw pomiędzy wartościami zbioru (natural break) uważam za właściwą. W przypadku kartogramów najczęściej stosuje się zasadę, że im wyższa wartość zjawiska tym intensywniejsza barwa. Tutaj w niektórych przypadkach skala jest odwrócona (ryc. 2.2, 2.4, 2.6), prawdopodobnie Autor przyjął zasadę, że im gorsza jest sytuacja pod względem analizowanego wskaźnika, tym ciemniejsza barwa przedziału, ale w przypadku ryciny 2.6 takie rozwiązanie wydaje się być niewłaściwe. Dodatkowo na ryc. 2.6 zastosowano malejące wartości przedziałów. Z kolei w przypadku ryc. 2.1 drugi przedział ma wartość wyższą niż trzeci.

Rozdziały 3–6 zawierają analizy przestrzennego zróżnicowania używania narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych, rynków narkotykowych i przestępczości narkotykowej, a także skali problemów zdrowotnych związanych z używaniem narkotyków. Modelowa struktura wyżej wspomnianych rozdziałów jest następująca: (1) opis poszczególnych krajów będących przedmiotem analizy pod kątem występowania zjawiska; (2) syntetyczne ujęcie badanej problematyki w świetle wskaźników statystycznych; (3) podsumowanie. Wydaje się jednak, że bardziej logiczną sekwencją byłoby przedstawienie sytuacji każdego z analizowanych krajów nie na początku każdego z rozdziałów, a dopiero po analizie syntetycznej badanej problematyki w krajach (czyli zamiana miejscami podrozdziałów 3.1 i 3.2, 4.1. i 4.2., 5.1. i 5.2, 6.1. i 6.2).

W rozdziale 3 dokonano analizy przestrzennego zróżnicowania używania narkotyków w postkomunistycznych krajach UE, w oparciu o dane dotyczące używania przetworów konopi indyjskich oraz amfetamin jak i samej amfetaminy. W tym celu Autor pracy posłużył się danymi statystycznymi dotyczącymi spożycia narkotyków kiedykolwiek w życiu, a także wskaźnikiem używania narkotyków w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie. Ponadto posłużono się danymi statystycznymi dotyczącymi używania amfetaminy przez młodzież szkolną w wieku 16 lat, pochodzących z badania ESPAD. Syntetyczne wyniki analizy zostały przedstawione na kartogramach 3.1–3.6. Forma prezentacji wyników badań uważam za właściwą, jedynie wątpliwości budzą zbyt rozbudowane tytuły rycin 3.1–3.5. Dodatkowo na ryc. 3.5 zastosowano malejące wartości przedziałów, co nieco obniża czytelność ryciny. W wyżej wspomnianym rozdziale dokonano próby uchwycenia związków korelacyjnych pomiędzy zmiennymi określającymi skalę używania narkotyków a zmiennymi niezależnymi mogącymi mieć wpływ na zjawisko narkomanii. Zabrakło jednak dołączonych wyników tej analizy w postaci tabelarycznej lub graficznej, a także szerszego omówienia związków przyczynowo skutkowych pomiędzy badanymi zjawiskami.

Podobne uwagi można także odnieść do rozdziału 4 pracy zatytułowanego „*Przestrzenne zróżnicowanie skali problemów związanych z używaniem narkotyków*” oraz rozdziału 6 na temat przestrzennego zróżnicowania problemu nowych substancji psychoaktywnych. Jeżeli chodzi o materiał graficzny do rozdziałów, to na ryc. 4.2 w legendzie zaobserwowano brak jednego przedziału (dla Litwy), zaś ostatni przedział, gdzie jest tylko Estonia, został opisany wartością minimalną i maksymalną, co sugeruje, że w tym przedziale jest więcej niż jedno państwo. W analizowanych rozdziałach Autor pracy nie zawsze porównuje sytuację w poszczególnych analizowanych krajach do średnich wartości dla krajów

UE oraz do innych europejskich krajów. Takie odniesienie pozwoliłoby spojrzeć na badane zjawisko narkomanii z nieco szerszej perspektywy geograficznej.

Rozdział 5 przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej zawiera analizę przestrzennego zróżnicowania rynków narkotykowych i przestępczości narkotykowej. Został on skonstruowany w sposób podobny do rozdziałów 3, 4 i 6. Jest on tematycznie mocno powiązany z rozdziałem 7 pracy pt. *Prawo narkotykowe oraz dotyczące nowych substancji psychoaktywnych*. W przeciwieństwie do poprzednich rozdziałów, opartych głównie na analizie dostępnych danych statystycznych, a także na danych zebranych w trakcie wywiadów pogłębionych z ekspertami zajmującymi się problematyką narkomanii w postkomunistycznych krajach UE, rozdział 7 zawiera analizę branżowych raportów i dokumentów legislacyjnych w badanych krajach oraz ankiet zebranych wśród przedstawicieli organizacji pozarządowych, struktur uniwersyteckich czy instytucji zajmujących się tematyką narkotyków, nowych substancji psychoaktywnych, przestępczością narkotykową i następstwami zdrowotnymi używania narkotyków. Do oceny otrzymanych wyników badań socjologicznych mgr A. Malczewski zastosował metody bonitacyjną i rangową, co pozwoliło na dokonanie cząstkowych i syntetycznego rankingu badanych krajów ze względu na represyjność prawa narkotykowego. Ponadto w efekcie prowadzonych analiz powstało grupowanie krajów o różnym poziomie represyjności polityki narkotykowej. Rozdział 7 zawiera cztery kartogramy (ryc. 7.1–7.4), powstałe w oparciu o różne elementy represyjności prawa narkotykowego.

Wydaje się, że uzyskane przez mgr A. Malczewskiego wyniki zezwalają na dokonanie syntetycznej typologii badanych krajów pod względem skali narkomanii i problemów z tym związanych, a także w perspektywie na opracowanie rekomendacji w celu poprawy zaistniałej sytuacji. Wyżej podane elementy byłyby logiczną kontynuacją wątków poruszonych w rozdziałach 2–7 niniejszej rozprawy doktorskiej.

Rozprawa doktorska jest zakończona podsumowaniem, które obejmuje krótką syntezę całej pracy. W części podsumowującej został określony stopień realizacji celu głównego i celów szczegółowych pracy wraz ze wskazaniem stopnia weryfikacji postawionych przez Autora w rozdziale wstępnym trzech hipotez badawczych. Wydaje się, że w odniesieniu do głównego celu pracy zabrakło próby graficznego ujęcia modelu zróżnicowania przestrzennego zjawiska narkomanii oraz problemów z tym związanych. Bogaty materiał empiryczny, zebrany przez Autora pracy w instytucjach zajmujących się badaniem zjawiska narkomanii, a także

materiał pochodzący z własnych badań socjologicznych z pewnością pozwoliłby na dokonanie próby opracowania takiego modelu.

Jeżeli chodzi o stopień weryfikacji hipotezy pierwszej pracy („Ogólnie zróżnicowanie zagrożenia/rozprzestrzenia narkomanii i narkotyków na analizowanym obszarze jest niewielkie”) to należałoby wyraźnie zaznaczyć którą jej część udało się potwierdzić, a którą zaprzeczyć, na podstawie analizy wskaźników przestrzennego zróżnicowania rozpowszechnienia narkomanii i jej następstw. Podobna uwaga jest również w odniesieniu do hipotezy drugiej („Sytuacja społeczno-ekonomiczna państw nie jest grupą czynników różnicujących skalę i rodzaj problemu narkotyków i narkomanii”). Należałoby skonkretyzować przyczynę uzyskanych wyników (na przykład brak odpowiednich danych statystycznych, wykorzystanie wskaźników syntetycznych), a także wskazać na konkretne elementy tej hipotezy, które udało się potwierdzić lub zaprzeczyć.

Ocena podsumowująca i wniosek końcowy.

Przedstawiona do recenzji praca autorstwa mgr Artura Malczewskiego jest oryginalnym opracowaniem, mieszczącym się głównie w nurcie geografii medycznej, a także geografii przestępczości. Autor rozprawy doktorskiej dokonał próby opracowania modelu opisowego zróżnicowania przestrzennego narkomanii w postkomunistycznych krajach będących członkami Unii Europejskiej, a także analizy problemów związanych z używaniem narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych. Doktorant sformułował cel główny, szczegółowe pytania badawcze o charakterze poznawczym i metodycznym, a także hipotezy badawcze, następnie uzyskał odpowiedzi na te pytania i zweryfikował hipotezy, co wymagało dużej umiejętności doboru właściwych materiałów źródłowych i dobrej znajomości literatury przedmiotu. Teoretyczne ramy pracy, chociaż nie do końca wykorzystane, dobrane zostały prawidłowo. Dlatego, mimo wskazanych wyżej zastrzeżeń i uchybień pracy, stwierdzam, że przedstawione do recenzji opracowanie pt. *Specyfika rozprzestrzenia narkomanii w postkomunistycznych krajach będących członkami Unii Europejskiej* spełnia wymogi ustawowe stawiane przed pracami doktorskimi i wnioskuję o dopuszczenie mgr Artura Malczewskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Viktoriya Pantyley

